

DOI: 10.36719/2663-4619/63/96-99

Natiq Elməddin oğlu İbrahimov

Bakı Dövlət Universiteti

magistrant

natiq1607@gmail.com

KOMMERSİYA SİRRİNİN HÜQUQİ ANLAYIŞI, ELEMENTİNƏ DAİR YANAŞMALAR

Açar sözlər: *kommersiya sirri, əqli mülkiyyət hüququ, mülki hüquq, Azərbaycan qanunvericiliyi, kommersiya əhəmiyyətli məlumat, nou-hau*

The legal concept of a trade secret and its element**Summary**

In the broadest sense of civil law, trade secret is the object of its separate branches. The legal institution of trade secret occupies a special place in the system of civil and commercial law and includes a set of general and special civil law rules governing the civil circulation of commercially important information. The Civil Code of the Republic of Azerbaijan does not define a trade secret and does not specify its individual elements. However, we have a special act of legislation in our legislation that regulates trade secrets. Its main element is "information". In order to determine the commercial significance of information under the legislation of Azerbaijan, it is important to clearly define these criteria in the legislation, as well as to cause certain problems in a dynamic environment. According to the legislation of Azerbaijan, there are criteria set out in the legislation to determine the commercial significance of the information. The precise definition of these criteria in the legislation is important, but can also lead to certain problems in a dynamic environment.

Key words: *commercial secrets, intellectual property law, civil law, Azerbaijani legislation, commercially important information, nou-hau*

Giriş

Kommersiya sirrinin qorunmasının təmin edilməsi ilə bağlı hüquqi tənzimləmə ölkənin bazar iqtisadiyyatına keçməsi şəraitində yüksək aktualıq və praktik əhəmiyyət qazanmışdır. Kommersiya sirrinin hüquqi institutu mülki və kommersiya hüququ sistemində xüsusi yer tutur və kommersiya baxımından əhəmiyyətli məlumatların mülki dövriyyəsinə tənzimləyən ümumi və xüsusi mülki hüquq qaydaları toplusunu özündə cəmləşdirir. Yəni kommersiya sirri istehsal olunan və satılan mallarda, işlərdə və göstərilən xidmətlərdə ifadə olunur. Kommersiya sirrinin əsasını kommersiya əhəmiyyətli məlumatlar təşkil edir.

Məlumat, informasiya ifadələrinə alimlər müxtəlif cür anlayış verməyə çalışmışlar. Mülki dövriyyədə tətbiq olunan məlumat, informasiya anlayışının müxtəlifliyi də məhz elə bu yanaşma fərqliliyindən qaynaqlanır. Ticarət dəyəri olan məlumat anlayışı ümumi "məlumat" kateqoriyasından götürülmüşdür. İnformasiya maddə, enerji, məkan - zamanla yanaşı kainatın əsas xüsusiyyətlərindən biridir. (Qavrilov, 1998: 10, 84)

Kommersiya əhəmiyyətli informasiya, məlumatların spesifikliyi sahibkarlıqla məşğul olan şəxslər üçün kommersiya dəyəri ilə müəyyən edilir. Məlumat kommersiya dəyərli obyekt kimi kitab, broşura formasında və ya elektron informasiya bazasında yerləşdirilmiş formada ola bilər. Bu zaman onun ticari əhəmiyyəti bu cür məlumatları gəlir əldə etmək üçün alqı-satqı münasibətlərinin predmeti olan əmtəyə bərabərdir.

Mülki dövriyyədə olan "məlumat" anlayışını müəyyənləşdirən əksər hüquqşünaslar, maddi daşıyıcılardan - fiziki obyektlərdən (fərdi sənədlər və məlumat sistemlərindəki sənədlər massivi və s.), sosial və iqtisadi proseslərdən asılı olmayaraq hüquq münasibətlərinin obyektinə ola bilməyəcəyini vurğulayırlar. (Baçilo, 2003: 15) İnformasiya fərdin, cəmiyyətin və dövlətin ehtiyaclarını təmin edir, davamlı olaraq sosial mühitdə dolaşır, beləliklə bu da hüquqi tənzimləmə obyektinə olan yeni tip sosial münasibətlərin meydana gəlməsinə və məlumatların hüquqi tənzimlənməsinə ehtiyac duyulmasına səbəb olur. (Suxanova, 1990: 5)

Mülki dövriyyədə istifadə olunan bir hüquqi kateqoriya kimi məlumat anlayışından irəli gələrək, məlumat özü-özlüyündə material daşıyıcısı xaricində mövcud ola bilməz. Bu səbəbdən, mülki hüquqi tənzimləmə obyektinə kimi informasiya mənbələri, informasiya sistemləri, texnologiyaları və onların təminat vasitələri çıxış edə bilər, məlumat özü tək başına mülki hüquqi tənzimləmə obyektinə kimi çıxış edə bilməz. (Severin, 2009: 40)

Mülki hüquqa geniş mənada yanaşsaq kommersiya sirri onun ayrı-ayrı sahələrinin obyektini kimi çıxış edir. Kommersiya hüququ nəzəriyyəsi kommersiya sirləri institutunun ticari dövriyyədəki rolunu və yerini müəyyənləşdirir. Ticari dövriyyədə kommersiya sirlərinin qorunmasını təmin edən fəaliyyətlər, bir kommersiya təşkilatının gəlirlərini artırmaq, əsassız xərcləri aradan qaldırmaq, mallar bazarında mövqeyini qorumaq və ya digər kommersiya faydaları əldə etmək məqsədi ilə uzun müddət davam edən bir sıra tədbirlər şəklində təmsil oluna bilər. Bu növ fəaliyyətin subyektləri müxtəlif kommersiya hüququnun subyektlərinə aid olan şəxslərdir. Onlar öz kommersiya məqsədlərini ticarət hüququnun obyektini olan malların dövriyyə qabiliyyəti şəraitində realizə edirlər. Kommersiya sirrinin qorunması fəaliyyətinin əsas məğzi təşkilatı, hüquqi, elmi-metodik xarakterli tədbirlər görməklə subyektlərə öz məqsədlərinə çatmaq üçün kömək göstərməkdir.

Kommersiya əhəmiyyətli məlumatların istifadəsi və onun məxfiliyinin qorunması ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsində əmək qanunvericiliyinin ayrı-ayrı müddəaları tətbiq olunur. Xüsusilə, işəgötürən və işçi arasındakı əmək müqaviləsində kommersiya əhəmiyyətli məlumatların tətbiq edilməsi ilə görülən işlərdə məxfiliyin təmin olunması ilə bağlı şərtin qoyulması nəzərdə tutula bilər (Rusiya Federasiyasının Əmək Məcəlləsi, maddə 57). Rusiya Federasiyasının Əmək Məcəlləsinin 81-ci maddəsində kommersiya sirrinin yayılmasına görə işəgötürənin işçini işdən çıxarmaq hüququnun olduğu qeyd olunmuşdur.

Kommersiya sirri və onun mühafizəsi ilə bağlı müddəalara digər qanunvericilik aktlarında da rast gəlmək olar. Bir çox dövlətlərin rəqabət haqqında qanunvericiliyində kommersiya sirri təşkil edən məlumatların qeyri-qanuni istifadəsi qadağan edilir. Antiinhisar orqanlarının funksiya və səlahiyyətləri sırasına kommersiya sirri təşkil edən məlumatları qeyri-qanuni yayanlara qarşı sanksiya tətbiq etmək hüququ da daxil edilir. (Severin, 2009: 82)

Ümumiyyətlə, kommersiya sirri hüquq institutunun müstəqil institut olması məsələsi hüquq doktorinasında mübahisəli məsələdir. Bir qrup alimlər onun patent kimi mühafizə olunmadığını əsas gətirir və qeyd edir ki, patent hüququnda patentin özü mühafizə obyektidir, kommersiya sirri məsələsində isə kommersiya sirrinə maraqlı olan şəxslərin maraqları mühafizə obyektidir. (Dozorsev, 2005: 24) Dozorsev V.A. (2005: 44) qeyd edir ki, "Nou-hau sahibinin mütləq qorunması yoxdur (məsələn, patent sahibinin malik olduğu kimi). Onu kvazimütləq kimi xarakterizə etmək olar.

Digər qrup alimlər isə hesab edirlər ki, mühafizə edilməyən məxfi elmi-texniki, ticarət, maliyyə və digər məlumatları özündə cəmləşdirən nou-hau müstəsna hüquqların obyektini deyil. (Zenin, 2008: 171) Onlar hesab edirlər ki, kommersiya sirri üçüncü tərəflərə məlum olmadığı üçün müstəsna hüquq obyektini ola bilməz, çünki üçüncü şəxs özünə məlum olmayan bir obyektini istifadə etməmək və ya açıqlamamaq məcburiyyətində qala bilməz. (Qavrilov, 2002: 96)

Kommersiya sirri hüquqi institutunu xüsusi hüququn müstəqil institutunu kimi nəzərdən keçirilməsi doğru olardı. Belə ki, kommersiya əhəmiyyətli məlumatların əqli mülkiyyət və mülki hüququn qarışıq, ortaq obyektini olmasına baxmayaraq mövcud mülki hüquq normaları bu obyektlə davranış və onun məxfiliyinin mühafizə qaydalarını müəyyən edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bir çox dövlətlərin milli qanunvericiliyində kommersiya sirri hüquq institutunu müstəqil institut kimi xarakterizə edilir. Rusiya Federasiyası Mülki Məcəlləsinin dördüncü hissəsinin 75-ci və 77-ci fəslində kommersiya sirri təşkil edən məlumat konsepsiyası ilə əlaqəli istehsal sirri (nou-hau) və texnologiya ilə əlaqədar müddəalar əks olunmuş və kommersiya sirrinə sahib şəxsin kommersiya sirri rejiminə daxil olduğu qeyd edilir. Oxşar müddəa Azərbaycan Respublikası Kommersiya sirri haqqında Qanununun 12-ci maddəsində də qeyd edilir. Qanunun 12.1-ci maddəsində "nou hau"nun əqli mülkiyyətin obyektini olduğu göstərilmişdir. Qanunun 2.0.2-ci maddəsinə əsasən "**nou-hau**" -əqli fəaliyyətin nəticəsi kimi kommersiya sirrinə aid edilən, qanunvericiliyə, yaxud sahibinin mülahizələrinə əsasən patentlə mühafizə olunmayan məlumatlardır.

Rusiya Federasiyasının Kommersiya sirri haqqında Federal Qanunun 3-cü maddəsinə əsasən kommersiya sirri mövcud və ya mümkün şəraitdə sahibinə gəlirlərini artırmağa, əsassız xərclərdən çəkinməyə, mallar, işlər, xidmətlər bazarında mövqeyini qoruyub saxlamağa və ya digər kommersiya faydaları əldə etməyə imkan verən məlumatların məxfilik rejimidir.

ABŞ qanunvericiliyində kommersiya sirrinə minimal tələblər qoyulmuşdur. Ümumi məlumatdan fərqli olaraq hər kəsin asanlıqla əldə edə bilməyəcəyi, üçüncü şəxslərə məlum olmayan elementləri özündə daşıyan məlumatları kommersiya əhəmiyyətli məlumatlar kateqoriyasına aid etmək olar. Kommersiya sirri kateqoriyasına aid məlumatlar nəşrlərdə və ya digər ictimaiyyətə açıq mənbələrdə olmamalı, rəqiblər və ya digər mütəxəssislər üçün aşkar mənbələrdə əl çatan olmamalıdır. Bununla yanaşı, dərc edilmiş məlumatlar bir mütəxəssisə elmi araşdırmalarının köməyi ilə kommersiya sirrinin məzmununu barədə məlumat verməyə

imkan verərsə belə kommersiya sirri kimi mühafizə olunmadan məhrum olmur. (Peskova, 2011: 371-372) Burda əsas məsələ kommersiya əhəmiyyətli məlumatın hamının asanlıqla əldə ediləcəyi məlumatlar kateqoriyasını aid etməməsidir.

Böyük Britaniyada ilk dəfə kommersiya sirri ilə bağlı məhkəmə işi 1817-ci ildə olmuşdur. Bu iş Böyük Britaniyada məxfilik (gizlilik) hüququ adlanan bu sahənin inkişafının əsasını təşkil etmişdir. Məxfilik, gizlilik hüququnun tənzimləmə obyektini sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsindəki münasibətlərdir, oxşar yanaşma dövlət sirlərini və şəxsi həyat sirlərini qorumaq üçün də tətbiq edilir. İngilis hüququnda kommersiya sirləri əqli mülkiyyətin elementlərindən biri kimi qəbul edilir.

İngiltərədə məlumat aşağıdakı şərtlər daxilində qanunla müdafiə olunan obyektə çevrilir:

- 1) məlumatın "ayrılmaz məxfilik xüsusiyyəti" olmalıdır;
- 2) məlumat, onu açıqlamamaq, yaymamaq öhdəliyi ilə şərtləndirilməlidir;
- 3) bu məlumatdan qanunsuz istifadə sahibinə ziyan vurma ehtimalını nəzərdə tutmalıdır. (Bredinskiy, 2007: internet resursu)

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsində kommersiya sirlərinə anlayış verilməmiş, onun ayrı-ayrı elementləri dəqiqləşdirilməmişdir. Lakin qanunvericiliyimizdə kommersiya sirri məsləhətlərini tənzimləyən xüsusi qanunvericilik aktımız mövcuddur. 4 dekabr 2001-ci ildə qəbul edilmiş Kommersiya sirri haqqında Azərbaycan Respublikası haqqında Qanunun 2.0.1-ci maddəsinə əsasən "*kommersiya sirri*" - hüquqi və fiziki şəxslərin istehsal, texnoloji, idarəetmə, maliyyə və başqa fəaliyyəti ilə bağlı, sahibinin razılığı olmadan açıqlanması, onların qanuni maraqlarına ziyan vura bilən məlumatlardır. Yuxarıda qeyd ediklərimizin təsdiqi kimi milli qanunvericiliyimizdə kommersiya sirlərinin əsas elementi kimi "məlumat"ı vurğulayırıq.

Qanunun 3-cü maddəsində məlumatın kommersiya sirlərinə aid edilmə meyarları sadalanır.

İlkin meyar olaraq məlumatın kommersiya dəyərinə malik olması (başqa şəxslərə məlum olmadığına görə fəaliyyət sahəsində üstünlük qazanmaq və mənfəət əldə etmək baxımından əhəmiyyətlidir, digər şəxslərə bütövlükdə, yaxud hissələrlə satıla, bağışlanıla, müqavilə əsasında, yaxud varislik qaydasında verilə bilər və s.);

İkinci meyar, məlumatın məxfiliyinin qorunması məqsədilə sahibi tərəfindən hüquqi, təşkilati, texniki və digər tədbirlərin həyata keçirilməsi;

Üçüncü meyar, bu məlumatların sərbəst əldə olunmasının qanuni əsaslarla məhdudlaşdırılması.

Azərbaycan qanunvericiliyinə əsasən məlumatın kommersiya əhəmiyyətli olmasını müəyyən edilməsi üçün bu meyarların qanunvericilikdə dəqiq təsbiti mühüm əhəmiyyət kəsb etməklə yanaşı dinamik münasibətlər mühitində müəyyən problemlərin əmələ gəlməsinə də səbəb ola bilər.

Qanunun 4-cü maddəsində kommersiya sirri hesab oluna bilməyən məlumatların siyahısı qeyd edilmişdir. Bununla da Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi kommersiya sirri hesab oluna biləcək məlumatların həddini genişləndirmişdir. Əsas meyar kimi məlumatın "Kommersiya sirri" haqqında Qanunun tələblərinə uyğun olması və bu məlumatların hüquqi və fiziki şəxslərə mənsub olması xüsusi olaraq qeyd olunur. Kommersiya sirri hesab olunmayan məlumatlara aşağıdakılar daxildir:

- dövlət sirlərini təşkil edən məlumatlar;
- təsis sənədlərində əksini tapan məlumatlar (kommersiya hüquqi şəxslərin təsisçiləri (iştirakçıları) və onların nizamnamə kapitalındakı payları barədə məlumatlar istisna olmaqla);
- sahibkarlıq fəaliyyətinin bəzi növləri ilə məşğul olmaq hüququ verən lisenziyalar haqqında məlumatlar;
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallarda auditor rəyi daxil olmaqla maliyyə hesabatlarında olan məlumatlar;
- Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyinə əsasən vergi ödəyicisi barədə vergi sirri hesab olunmayan məlumatlar;
- əməyin ödənilməsi formaları və məbləği barədə, əmək haqqı və sosial ödənişlər üzrə borclar, işçilərin say tərkibini, boş iş yerlərinin mövcudluğunu əks etdirən məlumatlar;
- patent və digər mühafizə sənədləri ilə qorunan əqli mülkiyyət obyektləri haqqında məlumatlar;
- qiymətli kağızlar bazarı haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən qiymətli kağızların emitenti, qiymətli kağızlar bazarında lisenziyalaşdırılan şəxslər, mərkəzi depozitar, səhmdar investisiya fondu və investisiya fondunun idarəçisi tərəfindən açılmalı olan məlumatlar;
- qeyri-kommersiya təşkilatlarının fəaliyyəti barədə məlumatlar;
- özəlləşdirmənin dövlət proqramının həyata keçirilməsi və konkret obyektlərin özəlləşdirmə şərtləri barədə məlumatlar;
- hüquqi şəxsin ləğvi və onun kreditörələri tərəfindən tələblərin irəli sürülməsi qaydası və müddəti barədə məlumatlar;

- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən barəsində məsuliyyət növü nəzərdə tutulan əməllərə dair məlumatlar ;
- ekoloji və antiinhisar qanunvericiliyinə əməl olunması, əməyin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, əhalinin sağlamlığına ziyan vura bilən məhsulların satışı ilə bağlı məlumatlar;
- kommertiya sirri rejiminin qoyulması qüvvədə olan qanunvericiliklə məhdudlaşdırılan məlumatlar;
- telekommunikasiya operatoruna və telekommunikasiya provayderinə nömrə resursunun ayrılması, dəyişdirilməsi və geri alınması haqqında məlumatlar;
- qanunvericiliyə əsasən kommertiya sirri hesab edilməyən digər məlumatlar.

Nəticə

Beləliklə, kommertiya sirrinin əsasında kommertiya əhəmiyyətli məlumatlar durur. Kommertiya sirrinin əsas elementini ticarət, kommertiya "sirr"inin özü təşkil edir. Ticarət sirlərinə - özündə hər hansı müəssisənin xüsusiyyətlərini, onun özünə xas kommertiya fəaliyyətinin ayrı-ayrı detallarını özündə birləşdirən fərdilik, ticarətdə müstəsnaq elementləri (məsələn, malların alındığı yerlər, alıcıların siyahısı, qiymət hesablama məlumatları) daxildir.

Azərbaycan qanunvericiliyinə görə, məlumatların kommertiya əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək üçün Kommertiya sirri haqqında Qanunda müəyyən edilmiş meyarlar mövcuddur. Qanunvericilikdə bu meyarların dəqiq təsbiti əlbətdə ki, vacibdir. İnformasiya əsasında kommertiya əhəmiyyətli informasiyaların hüquqi təsbiti üçün bu çox əlverişli hesab edilə bilər. Lakin bu cür dəqiq meyarların mövcudluğu eyni zamanda dinamik, inkişaf edən kommertiya mühitində müəyyən problemlərə də səbəb ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Гаврилов О.А. Информатизация правовой системы России. Теоретические и практические проблемы. М., 1998. 432 с. http://telecomlaw.ru/young_res/Gavrilov_Prav-inf-ob-chast.pdf
2. Бачило И.Л. Информационное право: основы практической информатики: Учебное пособие. М., 2003. С. 61–71
3. Право и информатика: сборник статей/под ред. Е.А.Суханова. Москва: Издательство Московского университета, 1990. 143 с.
4. Северин В.А. Коммерческая тайна в России. 2-е изд., перераб. и доп. ИКД «Зерцало-М», 2009. 472 с.
5. Трудовой кодекс Российской Федерации" 30.12.2001. ст. 57 http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34683/2debf15d9e8f632d1a9626d60877f94e84c1cb7c/
6. Северин В.А. Коммерческая тайна в России. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ИКД «Зерцало-М», 2009. 472 с.
7. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. Сб. статей / Исслед. центр частного права. М., 2005. 416 С. http://telecomlaw.ru/young_res/Doz_inright.pdf
8. Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. Сб. статей / Исслед. центр частного права. М., 2005. 416 С. http://telecomlaw.ru/young_res/Doz_inright.pdf
9. Зенин И.А. Гражданское и торговое право зарубежных стран. М., 2008. 191 С.
10. Гаврилов Э.П. О кодификации законодательства, относящегося к интеллектуальной собственности // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. 2002. № 10.
11. Федерального закона «О коммерческой тайне». 29.07.2004 https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_48699/ea6f7bb32cdb797dc30aca18be2a215cd0211ad2/
12. Пескова Д.Р. Эволюция коммерческой тайны в Соединенных Штатах Америки // Экономические науки, 2011, № 1.
13. Брединский А.Г. Правовой режим и защита коммерческой тайны в США и Великобритании // Бизнес и право. 2007. № 8. www.sec4all.net.
14. "Kommertiya sirri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı şəhəri, 4 dekabr 2001-ci il № 224-IIQ. <http://www.e-qanun.az/framework/2861>

Rəyçi: dos. İ.Vəliyev

Göndərilib: 21.01.2021

Qəbul edilib: 08.02.2021